

دانشگاه الزهرا (س)

دانشکده علوم تربیتی و روان شناسی

پایان نامه جهت اخذ درجه کارشناسی ارشد

رشته: علوم تربیتی گرایش: برنامه ریزی درسی

عنوان:

آسیب شناسی تحقق اهداف برنامه درسی دینی دوره متوسطه

از منظر برنامه درسی پنهان

استاد راهنما:

دکتر عزت خادمی

استاد مشاور:

دکتر پروین صمدی

دانشجو:

نسبیه حسن نتاج

بهمن 1389

Alzahra University

Faculty of psychology and education

PhD/M.Ss.Thesis

department of development curriculum

Title of the Thesis

*Pathology's goal's certainty of religious curriculum
of high school in aspect of hidden curriculum*

Thesis Advisor

Dr parvin samadi

Thesis leader

Dr. Ezat khademi

By:

Nasibheh Hasannataj

Feb. 2011

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

کلیه دستاوردهای این تحقیق متعلق به

دانشگاه الزهراء (س) است

تقدیر

سپاس بی‌کران خداوندی را که ستایشگر است و ستوده نیز هم اوست
با تقدیر و تشکر از زحمات سرکار خانم دکتر خادمی استاد راهنما و سرکار خانم دکتر
صمدی استاد مشاور که کمک‌های فراوانی در به اتمام رساندن این طرح متقبل شده‌اند
همچنین جناب آقای دکتر جوادی‌پور و سرکار خانم دکتر احمدی اساتید داور که برای
هر چه بهتر شدن این رساله مرا یاری کردند و در پایان سپاس و تقدیر خالصانه خود را
نثار همه عزیزانی می‌کنم که تا کنون در پیشگاهشان آموختم.

این رساله را در نهایت احترام تقدیم می‌کنم به:

پدر و مادرم ، عزیزانی که همواره راهنمایی‌هایشان روشنگر راهم و دعاهایشان
پشتوانه تلاش‌هایم بوده است.

و به همسرم

به پاس قدردانی از همه زحمات و فداکاری‌هایش

چکیده

پژوهش حاضر به منظور بررسی تأثیر برنامه درسی پنهان مدارس بر تحقق اهداف برنامه درسی دینی دوره متوسط انجام گرفت. مفهوم برنامه درسی پنهان از طریق مطالعات کتابخانه‌ای تبیین و تدوین شد. همچنین شاخص‌های برنامه درسی پنهان که بر تحقق اهداف این برنامه درسی تأثیرگذار بودند مورد مطالعه قرار گرفتند.

محقق برای پی بردن به سوال تحقیق (آیا برنامه درسی پنهان مدارس بر تحقق اهداف برنامه درسی دینی دوره متوسط تأثیرگذار است؟) چهار مولفه را انتخاب و به تجزیه و تحلیل آنها به روش توصیفی - تحلیلی پرداخته است.

محور کلی سوالات پژوهش، سنجش تأثیرات حاصل از برنامه درسی پنهان بر باورها، نگرش‌ها و طرز تلقی‌ها و در نهایت بر عملکردشان در مواجهه با اهداف برنامه درسی دینی بوده است. هدف این تحقیق تبیین پیامدهای برنامه درسی پنهان بر تحقق اهداف برنامه درسی مدون دینی دوره متوسطه است که براساس این هدف سوالات پژوهش به قرار زیر می باشد:

1- آیا جو اجتماعی مدرسه به عنوان مولفه برنامه درسی پنهان بر تحقق اهداف برنامه درسی دینی دوره متوسط تأثیرگذار است؟

2- آیا معلم و تعاملات او به عنوان مولفه برنامه درسی پنهان بر تحقق اهداف برنامه درسی دینی دوره متوسط تأثیرگذار است؟

3- آیا تعاملات دانش‌آموزان در مدرسه و کلاس درس به عنوان مولفه برنامه درسی پنهان بر تحقق اهداف برنامه درسی دینی دوره متوسطه تأثیرگذار است؟

4- آیا قوانین و مقررات مدرسه به عنوان مولفه برنامه درسی پنهان بر تحقق اهداف برنامه درسی دینی دوره متوسطه تأثیرگذار است؟

یافته‌های پژوهش پس از تبیین و ارائه اطلاعاتی کامل راجع به 2 مقوله برنامه درسی پنهان و تعلیم و تربیت دینی و اهداف آن، حاکی از تأثیرگذاری عمیق برنامه درسی پنهان بر رفتار، نگرش و بینش دانش‌آموزان و در نهایت بیانگر تأثیرپذیری اهداف برنامه درسی دینی دوره متوسطه از برنامه درسی پنهان است. نتایج تحقیق نشان می‌دهد که در این میان محیط «اجتماعی مدرسه» مهم‌ترین شاخص از برنامه درسی پنهان بوده که بیش از سایر عوامل، اهداف

را تحت الشعاع قرار می‌دهد که نادیده گرفتن آنها دستیابی به اهداف را امکان پذیر نمی سازد.

واژگان کلیدی: 1- برنامه درسی پنهان 2- تعلیم و تربیت دینی 3- اهداف برنامه درسی دینی دوره متوسطه

فهرست مطالب

.....	چکیده
فصل اول : کلیات تحقیق	
3.....	مقدمه
5.....	بیان مسئله
8.....	ضرورت انجام پژوهش
10.....	هدف پژوهش
10.....	سؤال اصلی پژوهش
10.....	سؤال فرعی پژوهش
11.....	تعاریف عملیاتی اصطلاحات و واژه‌ها
فصل دوم : مبانی نظری و پیشینه پژوهش	
بخش اول :تعلیم و تربیت دینی، برنامه درسی پنهان	
تعلیم و تربیت دینی	
15.....	مقدمه
16.....	تعلیم و تربیت دینی
19.....	اهداف تعلیم و تربیت دینی
20.....	اهمیت و ضرورت توجه به اهداف تعلیم و تربیت دینی
برنامه درسی پنهان	
23.....	مقدمه
24.....	1- تعریف و مفهوم برنامه درسی
26.....	1-1 برنامه درسی آشکار پوچ - پنهان
26.....	1-2 برنامه درسی آشکار و رسمی
26.....	1-3 برنامه درسی پوچ یا تهی
27.....	1-4 برنامه درسی پنهان
27.....	2- مفهوم و منشاء برنامه درسی پنهان
30.....	3- ضرورت توجه به برنامه درسی پنهان در مدارس

31	4- ویژگیهای برنامه درسی پنهان .....
32	5- تعاریف برنامه درسی پنهان از دیدگاه اندیشمندان تعلیم و تربیت .....
36	6- رویکردهای برنامه درسی پنهان .....
36	6-1 برنامه درسی پنهان به منزله نتیجه .....
36	6-2 برنامه درسی پنهان به منزله زمینه .....
38	6-3 برنامه درسی پنهان به منزله فرایند .....
38	7- عوامل مؤثر در شکل گیری برنامه درسی پنهان .....
38	7-1 قوانین و مقررات .....
39	7-2 روابط میان فردی .....
40	7-3 ارتباط متقابل معلم با دانش آموز .....
40	8- دیدگاه‌های ارائه شده در خصوص برنامه درسی پنهان .....
40	8-1 دیدگاه الیزابت والانس .....
42	8-2 دیدگاه دیوید گوردون .....
43	8-3 دیدگاه لیندا بین .....
43	8-3-1 نگرش غیر نظری به برنامه درسی پنهان .....
44	8-3-2 دیدگاه کارکردی به برنامه درسی پنهان .....
45	8-3-3 دیدگاه انطباقی .....
45	8-3-4 دیدگاه انتقادی .....
46	8-4 دیدگاه پورتلی .....
	بخش دوم: پیشینه تجربی
48	پژوهش های انجام شده در خصوص برنامه درسی پنهان .....
49	پژوهش خارجی .....
55	پژوهش داخلی .....
58	چارچوب نظری تحقیق .....
	فصل سوم: روش پژوهش
62	مقدمه .....
62	نوع تحقیق .....

62..... روش تحقیق

63..... روش گردآوری اطلاعات

64..... روش تجزیه و تحلیل داده‌ها

فصل چهارم : یافته‌های تحقیق

66..... مقدمه

66..... هدف

69..... هدف کلی دوره متوسطه.....

70..... اهداف دوره متوسطه جمهوری اسلامی ایران

70..... اهداف اقتصادی

71..... اهداف زیستی

72..... اهداف فرهنگی هنری

72..... اهداف علمی - آموزشی

73..... اهداف اعتقادی

74..... اهداف اخلاقی

75..... اهداف اجتماعی

76..... اهداف سیاسی

77..... برنامه درسی دینی دوره متوسطه

79..... دین و زندگی 1

79..... دین زندگی 2

80..... دین و زندگی 3

81..... اهداف درس قرآن و تعلیمات دینی دوره متوسطه

81..... اهداف برنامه درسی دین و زندگی 1

84..... اهداف برنامه درسی دین و زندگی 2

87..... اهداف برنامه درسی دین و زندگی 3

90..... جمع بندی از اهداف درس دین و زندگی 3 پایه

90..... اهداف تربیتی درخصوص ارتباط انسان با خدا

90..... اهداف تربیتی درخصوص ارتباط انسان با دین

91	اهداف تربیتی در خصوص ارتباط انسان با خود
91	اهداف تربیتی در خصوص ارتباط انسان با خانواده و جامعه
92	جو اجتماعی مدرسه به عنوان اولین مولفه برنامه درسی پنهان
100	عملکرد معلم به عنوان دومین مولفه برنامه درسی پنهان
119	تعاملات همسالان در مدرسه به عنوان سومین مولفه برنامه درسی پنهان
128	قوانین و مقررات مدرسه به عنوان چهارمین مولفه برنامه درسی پنهان
139	جمع بندی

فصل 5: نتیجه گیری

142	مقدمه
142	بررسی یافته‌های پژوهش
144	سؤال اول پژوهش
146	سؤال دوم پژوهش
148	سؤال سوم پژوهش
149	سؤال چهارم پژوهش
150	بحث و نتیجه گیری
152	محدودیت‌های پژوهش
153	پیشنهادات نظری پژوهش
154	پیشنهادات کاربردی پژوهش
156	فهرست منابع
156	منابع فارسی
161	منابع لاتین

فصل اول:

کلیات طرح تحقیق

مقدمه:

نهاد آموزش و پرورش در هر جامعه ای مسئول تحقق بخشیدن به اهداف تعلیم و تربیت بوده و رسالت هدایت نسل جوانان را بر عهده دارد. این نهاد از طریق سازمانهای آموزشی اهداف متفاوتی را دنبال می کند و وسعت و کثرت وظایف آن فراتر از سایر موسسات و سازمانهاست.

«آموزش پرورش رسمی واجد اهمیت دوگانه است، از طرفی مسئول انتقال میراث فرهنگی از نسلی به نسل دیگر بوده و همچنین مسئولیت شکوفایی استعدادها، قابلیت ها، خلاقیت ها و تحقق معنویت و اخلاق را در افراد عهده دار است، از طرفی دیگر وظیفه دارد که در راستای پیشرفت های علمی، اجتماعی، اقتصادی و توسعه و گسترش تکنولوژی، پاسخگوی نیازهای جدید و متنوع جامعه باشد» (علاقه بند، 1371: 2)

کشور ما با توجه به جمعیت رشد لازم التعلیم و تقاضای فزاینده اجتماعی برای آموزش پرورش و ضرورت پاسخگویی به درخواست های روزافزون از این امر مستثنی نیست و برنامه های مدونی را در قالب کتابهای درسی عرضه میکند هر چند که انجام این وظیفه خطیر محدود به کتابها و برنامه های مدون درسی نیست ، تعلیمات دینی به عنوان بخش مهمی از تعلیم و تربیت عمومی، از طریق مشارکت در حصول اهداف عمومی آموزش و پرورش سهم عظیمی را برای تربیت دینی نسل جوان این مرز و بوم داراست و گسترش برنامه درسی تعلیمات دینی در مدارس برای تحقق این امر بسیار مهم و اساسی است.

در نظام آموزش و پرورش جمهوری اسلامی ایران، برای تحقق اهداف تربیت دینی تمهیداتی اندیشیده شده است. «از مهمترین این تمهیدات درس مستقل با عنوان کلی درس تعلیمات دینی از پایه دوم دبستان تا دوره متوسطه و نیز دوره پیش دانشگاهی می باشد. عنوان این درس در حال حاضر در دوره متوسطه دین و زندگی است که بر اساس نظام سالی واحدی در هر هفته دو ساعت آموزشی و بر اساس نظام ترمی واحدی هفته ای 4 ساعت آموزشی را در یک نیم سال به خود اختصاص می دهد».¹ بر این اساس در نظام آموزشی ما بر مبنای اعتقادات اسلامی، اولویت و جهت گیری کلی تمام برنامه ها و فعالیتها، تقویت ارزش های الهی و معنوی در دانش آموزان است. بنابراین برنامه های درس دینی مدارس می بایست بیشتر در جهت پیشبرد اهداف، طرح ریزی و اجرا گردند. در این میان دوره متوسطه به دلیل ایجاد هماهنگی و تعادل منطقی بین نیروی فکری، بدنی، عاطفی و اجتماعی بیش از سایر دوره ها حائز اهمیت است چرا که دوره متوسطه در حقیقت دوره انسجام شخصیت نوجوانان به حساب می آید و در این دوره است که فرد به مرحله شکوفایی و مرزهای شناخت و آگاهی بیشتر دست می یابد (احدی، 1377). محقق نشدن اهداف این برنامه درسی زمینه ساز بروز ناراحتیها و ناسازگاری های اجتماعی، اخلاقی برای نسل جوان و امیدهای فردای جامعه است. اکنون با توجه به اهمیت فراوان این برنامه درسی در دوره متوسطه این سوال مطرح می شود که آیا در شرایط کنونی، مدارس متوسطه کشور ما توانسته است نقش واقعی خود را در تحقق اهداف این برنامه درسی ایفا نماید و آیا ممکن است اهداف این برنامه درسی تحت تأثیر عواملی محقق نشود؟

یکی از عوامل باز دارنده تحقق اهداف که در این تحقیق بر آنیم تا به بررسی و مطالعه آن بپردازیم مفهوم نسبتاً تازه و بسیار روشنگرانه ای در حوزه برنامه درسی به نام «برنامه درسی پنهان»² است که به تفصیل به شرح و توضیح آن خواهیم پرداخت. یکی از متخصصان روانشناسی پرورشی در این

1. وزارت آموزش و پرورش، کلیات نظام آموزش متوسطه، اردیبهشت 1372

¹ Hidden curriculum

باب می‌گوید: «در مدارس جدید نظام، چنان است که در اطفال حس مذهبی و ایمان را پرورش نمی‌دهند درست است درسی به عنوان قرآن یا تعلیمات دینی در مدارس موجود است اما چون متضمن قبول و فهم نیست و محیط و معلم نیز مناسب نمی‌باشد تولید ایمان نمی‌کند، بعضی‌ها به بودن درس دینی و به گوش خوردن این مطلب دلشادند اما من آن را نمی‌پسندم و می‌گویم مادامی که دین در دل جا نگرفت و به حقیقت اهداف والای آن محقق نشد بیزاری ایجاد می‌کند و اصل زندگی در خطر می‌افتد.» (مظلومی، 1386) بدین ترتیب محقق با مطالعه و بررسی تا حد امکان، مسائل و مشکلات عوامل تأثیر گذار در سیمای موجود در تحقق اهداف درس بینش اسلامی (دین و زندگی) دوره متوسطه را مشخص نموده و به شناسایی آسیب‌ها و عواملی که برنامه درسی پنهان مدارس می‌تواند بر تحقق اهداف این برنامه درسی بگذارد می‌پردازد.

بیان مسأله:

«قدرت توانایی هر مکتب و نظامی را باید در اندیشه‌های تربیتی آن نظام جستجو کرد زیرا مکاتب گوناگون بشری با هر آرمان و اعتقادی که به وجود آمده باشند انسان را محور فعالیت‌های خویش قرار داده‌اند. با نگاهی کوتاه به تحولات تاریخی که در جوامع مختلف بشری به وجود آمده است، مشخص می‌گردد که عوامل سربلندی و سرافکندگی فرد یا جامعه در قوت یا ضعف برنامه‌های تربیتی نهفته است (ندیمی، 1380: 4)

دستگاه آموزش و پرورش از عمده‌ترین نهادهای اجتماعی است که بیشترین بار مسوولیت و تحقق اهداف و برنامه‌های تربیتی انسان را بر عهده دارد و به گونه‌ای عمل می‌کند که کمبودی احساس نشود چرا که تداوم هر نظامی در گرو این است که آموزش و پرورش را از نظر سیاست‌گذاری، برنامه‌ریزی تحقق اهداف آرمانی در دست گیرد، کمال انسان در گرو تربیت صحیح است و آموزش و پرورش وسیله رسیدن آدمی به نهایت شرافت انسانی است همان گونه که

«کانت» فیلسوف شهیر قرن هیجدهم معتقد است: «بشر تنها به تعلیم و تربیت آدم تواند شد و آدمی چیزی جز آنچه تربیت از او می سازد نیست.» (نقیب‌زاده، 1380: 48)

«هدف تعلیم و تربیت دینی آن است که دانش آموزان را در فهم دین یاری رساند تا آنها بتوانند آگاهانه بیان‌دیشند. این کار زمانی ممکن است که اذهان و عواطف آدمی، درهای خود را به روی دین نبندند و تصور نشود که دین امری منسوخ و مطالعه آن فاقد ارزش است. بدین منظور تنها راه سعادت‌مند شدن انسان بهره مندی او از تعلیم و تربیت دینی است.» (رحیمی، 1380: 51).

«تعلیم و تربیت دینی به فعالیتهایی اشاره دارد که موجب پرورش ایمان در افراد می شود بخصوص فعالیتهایی که به وارد ساختن یا آشنا کردن کودکان و نوجوانان به هسته اصلی معرفت و عقاید ایمانی منجر می شود» (خاکپور، 1381: 16)

از سویی دیگر «مجموعه یادگیری‌ها و تجاربی که دانش آموزان به طور اعم در نظام آموزشی و به طور اخص در مدارس می آموزند محدود به برنامه درسی آشکار نیست و عوامل دیگری به صورت اجتناب ناپذیر در کنار برنامه های درسی رسمی وجود دارد که در بسیاری جنبه ها به طور گسترده تر و پایدارتر و نافذتر در شکل گیری تجارب، انتقال، افکار، نگرش و ارزش ها عمل می نماید که می تواند کل فرایند تعلیم و تربیت را تحت تأثیر قرار دهد.» (سیلور و الکساندر، 1372: 65)

حتی صاحب‌نظران تعلیم و تربیت قبل از ابداع رسمی اصلاح برنامه درسی پنهان از توجه کلی به این مبحث غافل نبوده اند. مثلاً دیوئی¹ (1963) می گوید:

«شاید بزرگترین سفسطه تربیتی تصور این باشد که یک فرد منحصراً موارد ویژه‌ای را که مشغول مطالعه آن است یاد می گیرد. یادگیری متوازن از طریق تشکیل گرایشهای دیر پا، خواستها و نخواستها غالباً مهم تر از املائی کلمات یا درس جغرافیا و تاریخ است که یاد گرفته می شود و همین گرایشهاست که به طور بنیادی در آینده فرد موثر است.» (سیلور و الکساندر، 1372: 66)

¹ John Dewy 1809-1952

اینکه این یادگیری ها و تجارب در برنامه های درسی صریح و از پیش تعیین نشده اند آنها یک برنامه واقعی را تشکیل می دهند زیرا در زمره ی مهم ترین و موثر ترین محتوای آموزشی هستند که دانش آموزان به طور طبیعی یاد می گیرند. (قورچیان، 1373)

تعلیمات دینی رابطه مستقیم و بسیار نزدیکی با سلامت روان ، سعادت و کمال انسانی دارد. بخصوص کشور ما که رنگ و بوی دینی دارد و همه برنامه ها حول دین باوری می چرخد و اسلام مؤلفه اصیل و اصلی فرهنگ ایرانی است باید به نقش تربیتی دین و آثار آن بر امور زندگی انسانی توجه شود.

بررسی وضعیت تحقق اهداف برنامه درسی دینی در رابطه با برنامه درسی دینی پنهان مدارس بهتر می تواند وضع موجود را روشن سازد تحقیقات اندکی در این رابطه انجام شده که حتی به تعداد انگشت های دست هم نمی رسد و انتظار می رود که اهداف این برنامه درسی که مستقیماً با دین رسمی کشور ما و جامعه ای که دینی می اندیشد و دینی رفتار می کند، جامعه ای که تقوی و پرهیزگاری و پایبندی به اصول اعتقادی و ارزشهای انسانی در آن نمایان بوده توجه بیشتری مبدول گردد بدیهی است آگاهی و شناخت دقیق پیامدهای قصد شده و ارائه راهکارهایی برای مقابله با آنها می تواند موجب پیشگیری از خسارت های احتمالی آن شود و به تحقق اهداف دروس دینی و به دنبال آن تحقق اهداف والای تعلیم و تربیت مدد رساند. امروزه مشاهده رفتارها ، بینش و گرایش های نسل جوان و بعضاً عدم تطابق عملکردهایشان با اهداف تعلیم و تربیت دینی آن هم در جامعه ای با هویتی اسلامی مسئله چرایی عدم تحقق اهداف در مدارس بخصوص دوره متوسطه را ایجاد می سازد . بعبارت ساده تر در این پژوهش به این مساله که چه عواملی مانع تحقق اهداف برنامه درسی دینی هستند پرداخته میشود در این پژوهش روشن میسازیم که محقق نشدن اهداف برنامه درسی دینی دوره متوسطه از طریق عوامل برنامه درسی پنهان چه پیامد هایی را برای دانش

آموزان به همراه خواهد داشت با شناسایی این آسیب های احتمالی و توجه دست اندر کاران تربیتی به آن بخش عظیمی از مشکلات تعلیم و تربیت دینی رفع خواهد شد.

اهمیت و ضرورت تحقیق:

در زمان ما، علم به سرعت سرسام آوری پیشرفت می کند و بدنه آن روز به روز گسترده تر و عمیق تر می گردد همزمان با این پیشرفت روز افزون، متأسفانه از سویی دیگر شاهد رشد مسائلی هستیم که از بارزترین ویژگی های این عصر هم به شمار می آید، جرم و جنایتها، خودکشی و افسردگی ها و بسیاری از آسیب های روانی و جسمی و به طور کلی انحطاط اخلاقی را نمی توان انکار کرد که همگی بیانگر حقیقتی است که علمای تعلیم و تربیت همچون مایر ناگزیر به آن، بیان می دارند که علم به تنهایی کافی نیست و ما به اخلاق و معنویت حقیقی در کنار علم و تکنولوژی نیازمندیم. (صمدی به نقل از مایر، 1374) در این میان آموزش و پرورش هر جامعه باید قبل از هر نهاد دیگر اجتماعی به فکر حل این مشکل باشد خصوصاً ما در جامعه ای زندگی می کنیم که اسلام مولفه اصیل و اصلی فرهنگ ایرانی است و دغدغه و دلمشغولی اندیشمندان دینی آن است که نسل جدید جامعه به برکت تربیت دینی نسلی مومن به ارزشها و عامل به فضایل اخلاقی و احکام الهی بار آیند همه به اهمیت و ضرورت تربیت دینی واقفیم و بر این باوریم که اگر افراد جامعه زندگی خود را بر مدار دین و خدا باوری معنا کنند سلامت و سعادت جامعه در همه ابعاد (سیاسی، اقتصادی، فرهنگی و اجتماعی و ...) تضمین می شود. توجه به برنامه های درسی دینی یکی از تمهیداتی است که آموزش و پرورش رسمی برای توسعه فرهنگ دینی اندیشیده است و آنرا گامی در جهت تحقق اهداف والای تعلیم و تربیت می داند. پیامدها و اثراتی که بعد از فراگیری تعلیم معنوی در مدارس و به تبع آن در جامعه شاهدیم، خلاف آن چه را که مورد انتظار است نشان می دهد لذا شناخت دین و برنامه درسی دینی و به دست آوردن معرفت نسبت به آن خصوصاً در دوره

متوسطه (نوجوانی) برای همه دست اندرکاران تعلیم و تربیت ضروری است تا بتوانند از این طریق همه دانش آموزان را در همه شئون فردی و اجتماعی یاری رسانند و از هر نوع انحطاط اخلاقی جلوگیری کنند. اما باید اذعان داشت که هر چند جریان تعلیم و تربیت از طریق نهاد رسمی یکی از مهم ترین و هدفمندترین بخش تعلیم و تربیت آدمی است، لیکن نمی توان منکر آن شد که عمده ترین و موثرترین محتواها و تجربی که فراگیران در فرایند آموزش و زندگی در محیط مدارس به طور طبیعی می آموزند از آموخته های غیر مدون، نامشهود، غیر تعمدی و پیش بینی نشده است. اکثر صاحب نظران: دیوئی (1961) جکسون (1968) اشنايدر (1970) بلوم (1972) آیزنر (1994) ماریانی (2001) و ... گسترده و پایداری نفوذ این تجارب به ظاهر خاموش و فراموش شده را در شکل گیری ابعاد گوناگون شخصیت دانش آموزان و کل فرایند تعلیم و تربیت به مراتب بیشتر از برنامه های درسی آشکار می دانند. مطالعات و تحقیقاتی که در قلمرو برنامه های درسی آشکار صورت گرفته حاکی از برنامه درسی پنهان که در مدارس اجرا می شوند نیست، این مطالعات و تحقیقات صرفاً بخش کوچکی از برنامه های در حال اجرا (آشکار) را در نظام آموزشی نشان می دهند. (آیزنر، 1994)

مواجه همه جانبه با پدیده برنامه درسی ایجاب می کند کل تجارب که دانش آموزان در نظام آموزشی اجرا می کنند مورد توجه قرار گیرد. با وجود آنکه محیط اجتماعی مدارس و کیفیت روابط و مناسبات و حتی کتب درسی دینی از مهم ترین شاخص ها و عامل شکل گیری برنامه های درسی پنهان است تاکنون مطالعه کافی و جدی برای اثبات و مستند سازی این جنبه از برنامه درسی پنهان در کشور ما و حتی در خارج از کشور صورت نگرفته است تعداد تحقیقاتی مشابه که در این باب انجام شده اندک بوده خصوصاً در حیطه اهداف تحقیقی مشاهده نمیشود. در نتیجه ضرورت انجام این پژوهش در سطح مدارس متوسطه جهت ریشه یابی آسیبها، موانع و کمبودهایی که در وهله نخست اهداف را متأثر می سازد و سپس به آن ختم می شود که فراگیران تحت تأثیر

آن عوامل به شخصیتی منسجم و هماهنگ و در نهایت شخصیتی سالم و صالح دست نیابند ضروری است. دانش آموزان سازندگان آینده جامعه اسلامی با هویتی دینی و پشتوانه عمیق مذهبی، اگر نتوانند آنگونه که شایسته اهداف تعلیم و تربیت دینی است عمل کنند، کل جامعه دستخوش نابسامانی خواهد شد و در آخر به جهانی بدل می شویم که هر کدام به سمت و سویی کشیده می شود، پدیده ای که در جهان امروز به تدریج شاهد آنیم، پیدایش جهان بی حد و مرز....

اهداف و سوالات پژوهش

هدف: تبیین پیامدهای برنامه ی درسی پنهان بر تحقق اهداف برنامه درسی مدون دینی دوره متوسطه

سوال اصلی

1- آیا برنامه درسی پنهان، آسیب هایی را بر تحقق اهداف برنامه درسی دینی دوره متوسطه به جا می گذارد؟

سوالات فرعی

1- آیا محیط اجتماعی مدارس (جو اجتماعی مدارس) به عنوان مولفه برنامه درسی پنهان بر تحقق اهداف برنامه درسی دینی دوره متوسطه تأثیر گذار است؟

2- آیا عملکرد معلم در کلاس درس (به عبارتی کنش متقابل معلم و شاگرد) به عنوان مولفه برنامه درسی پنهان بر تحقق اهداف برنامه درسی دینی دوره متوسطه تأثیر گذار است؟

3- آیا روابط متقابل (تعاملات) میان همسالان به عنوان مولفه برنامه درسی پنهان بر تحقق اهداف برنامه درسی دینی دوره متوسطه تأثیر گذار است؟